

FORGÁCH ANDRÁS

Ennui

Futamok az unalomról

*„Der Magyar ist viel zu faul um sich zu langweilen.“
(Friedrich Nietzsche)*

1.

Maradok a franciáknál. A franciák unalma érzéki, elegáns és brutális. Igaz, hogy a németek unatkozása, hogy úgy mondjam, módszeresebb, precízebb, filozófiailag mindenképpen megalapozottabb – habár Heidegger, mint egy alanyi költő, a váróterem unalmát, az üres várakozást nevezi az unalom legkézzelfoghatóbb esetének (én szeretek várakozni, szeretem, ha elkésik, akire várok, mondta Kafka). Nietzsche jelzője az unalomra: „a lélek szélcsendje” is igen találónak tetszik, belegondolva élete utolsó éveibe, de főleg az a gondolata, amit a mottóba írt közmondással illusztrál, hogy a szellemi tunyaság alkalmatlanná tesz az unatkozásra, hogy igazán unatkozni, mélyrehatóan unatkozni csak a kifinomult szellemek képesek. Kierkegaard – ő ugyan dán, de nincs német, aki megvolna nélküle – szerint az istenek unalmukban teremtették a világot, Évát meg csakis azért, hogy Ádám ne unatkozzon, tehát az unalom az emberi lényegi meghatározója, és innentől fogva minden példázat az unalomról szól. Az angolok ködös unalma konkrétabb és időjárásfüggőbb, az angol nyelv számára az unalom szót, és ezt jó tudni, mégiscsak egy író, nevezetesen Charles Dickens alkotta meg (1852-ben): ő írta le először a „boredom” szót, az áthatóan kellemetlen alakokra alkalmazott „bore” szó nyomán az unalomnak egy fizikai aspektusát ragadta ki, és a társasági viselkedés egy eleméből alkotta meg. A spanyolok kivált Cervantes óta tudják, milyen árat kell fizetniük az unalomért, miféle képzelt kalandok irgalmatlan szélmalomlapátjára szúrja föl magát, aki nem képes a madridi királyi udvartól távol a vidéki unalommal és a könnyörtelenül tűző nappal mit kezdeni, és ha végül elindul, miféle tükörfolyosókba téved, és igen, végül, de nem utolsósorban, a buddhizmus kétségtelenül megteremtette az unalom roppant lehetőségéből a meditáció állapotának le-

hetőségét, értelmet adva a Semminek, a nirvána, a pozitív megsemmisülés felé irányítva az időben utazó, alakot váltó lelkeket, de az én számomra mégis a franciák unalma volt és maradt az alfa és omega, legelőbb is Baudelaire-é, aki szigorú és konsekvens esztétikai *trouville*-t alkotott az unalomból, mivel először ébredt rá az unalomban rejlő *kifejezőerőre*, és új rímek lehetőségét bontotta ki belőle, szűzies, friss, színes és szenvedélyes rajzát adva az unalomnak, a csömörnek, az önutálatnak. A *Fleurs du mal* egyik legfontosabb szava az Unalom, a bűnök legérdekesebbike. „Dans la ménagerie infâme de nos vices, // Il en est un plus laid, plus méchant, plus immonde! / Quoiqu’il ne pousse ni grands gestes ni grands cris, / Il ferait volontiers de la terre un débris / Et dans un bâillement avalerait le monde; // C’est l’Ennui! – L’œil chargé d’un pleur involontaire, / Il rêve d’échafauds en fumant son houka. / Tu le connais, lecteur, ce monstre délicat, / – Hypocrite lecteur, – mon semblable, – mon frère!” Tóth Árpád fordításában: „De túl a párducok, sakálok s mind a hitvány / keselyűk, skorpiók, majmok s kígyók körén, / mely itt nyög, bög, rőfög, kúszik, megannyi rém, / bűneink átkozott állatkertjét rutítván, // van még egy – ily csufat, gonoszt s szennyest ki látott? / Ez, bár alig mozog és ordítani rest, / romokba döntené a földet örömet, / s ásítva egy nagyot, benyelne a világot: // az Únalom! – szemén rest könny ragyog kövéren, / *huká*-t pőfékel és bitók felé mered: / finom szörny! ugye őt te is jól ismered, / én álszent olvasóm – képmásom – bús fivérem?” Az *udvaronc* utóda a lezser és blazírt világvárosi dandy: Baudelaire az unalmat a hajdani francia királyi udvarból kölcsönzi, ahol a magas arisztokraták az előszobában való várakozás közben rosszmájúan gonosz nonszalansszal tárgyalják ki a királyi aznapi „levé”-jét, és bonmotkon török a fejüket, de ott van éppen a baudelaire-i unalomban E. A. Poe szédülete, a névtelen nagyvárosi tömegektől való irtózás, a világvárosi magányba való belefagyottság – másrészt az ifjú Baudelaire keleti utazása során megismerte a mozgalmas világvárosokétól különböző, másfajta *lelassult* időt, megpillantotta az egzotikum szépségét, amely szintén ehhez az időélményhez kötődött, és a kábítószer is hasonló időtlenségre, időn kívüliségre tanította. A kitaláltságban kéjelgő Genet meglátta az unalomban az időt és az időben az unalmat, és nem mint negatívumot, hanem mint tartalmat és lehetőséget, a személyes szabadság lehetőségét: megérezte a tolvajok, a besurranó tolvajok türelmes várakozásában, az árvaházak, a börtönök, a kaszárnyák, a bordélyházak és cselédszobák kínjában a végtelenül önisméltó monoton magányból kicsalt érzéki erőt, a börtönben olvasott szavak erejét, az írás, mely a szabadulást jelentette neki, mindörökké a börtönhöz kapcsolódott, mint Proust vagy Gide művei, amelyek olvasása közben váratlanul ráébredt arra, hogy neki is a szavakkal van dolga, és a szavak révén szabadulhat. De Genet megtalálta az unalmat a szexualitásban, az önkielégítésben is, az önkielégítést követő csömörben, a szadomazohista viszonyokban, foglár

és rab örök ismétlésre kárhozott viszonyában, önmaga megsokszorozódó tükröképeiben. Vagy például Camus, aki az indokolatlanban, az acte gratuit-ban és Szüsziphoszban lelte föl az unalmat, az ismétlődő és célhoz nem érő cselekedetben, és végül a ma okkal divatos, szuperintellektüel Houellebecq, aki a kvantumfizika törvényeiben az élet törvényeit pillantotta meg. „La difficulté, c'est qu'il ne suffit pas exactement de vivre selon la règle. En effet vous parvenez (parfois de justesse, d'extrême justesse, mais dans l'ensemble vous y parvenez) à vivre selon la règle. Vos feuilles d'imposition sont à jour. Vos factures, payees à la bonne date. Vous ne vous déplacez jamais sans carte d'identité (et la petite pochette special pour la carte bleue!...). / Pourtant, vous n'avez pas d'amis. /...Cependant, il reste du temps libre. Que faire?” (*Extension du domaine de la lutte*) „A nehézség abban áll, hogy nem elég pontosan a szabályokat követve élni. Tegyük fel, hogy ön (olykor alig, sőt, alig-alig, de egészét tekintve mégis) a normák szerint él. Az adóbevallása stimmel. A számlái mind határidőre befizetve. Ön sohasem utazik személyi igazolvány (valamint a kék kártya tartására való kis tokocska) nélkül!... / Ezzel szemben nincsenek barátai. / ...Magyarán, önnek sok szabad ideje marad. Mihez kezdjen?” (*A harc területének kiterjesztése*) Houellebecq az életképtelenségben, a turisztikai katalógusokban és az öregedéstől való rettegésben, és magában a túl precízen átélt és ábrázolt szexuális aktusban, illetve az igazi szerelem totális lehetetlenségében találja meg az öngyűlöletnek ezt a kifinomult formáját és lehetőségét. Baudelaire, aki a világvárosi dandy életvitelszerű céltalanságában, Camus, aki a kisember életének értelmetlenségében, a világszerkezet ciklikus zártságában, Genet, aki a rabok, bűnözők, cselédek, vagy a pompázatos és üres szerepre kényszerülő hatalmasok ceremóniájában és semmittevésre kárhozottságában, a kívüllét önkívületében, Houellebecq, aki az individuális létezés lehetetlenségében találja meg. A franciák voltak egyedül képesek rá, hogy a művészet legmagasabb szintjére emeljék az unalmat, a *Tavalý Marienbadban* pazar tablója az unalomba fagyott létezésnek, semmilyen más náción nem lett volna képes ebből a lassúságból szellemileg ilyen szikrázó és elevent, sőt vonzó valamit teremteni: ehhez Pascal kellett, Flaubert kellett, Proust kellett, Lautréamont és egy Párizsban bohóckodó Dali kellett, az érzékenységnek, a betegességnek, a világegyetem ürességétől való rettegésnek, a cinizmusnak, a pengeéles intellektusnak, az orchideákkal teli füledt és dekadens szalonok világának, a matematikának, a leíró módszerességnek, az erotikus fantáziának különös párlata, kíméletlen desztillációja kellett, egészen Beckettig, aki legalább annyira francia, mint ír, sőt, inkább francia, mint bármi más, és nyilvánvalóan a francia nyelv segítségével volt képes az unalom állapotának lehető legteljesebb, szinte enciklopédikus ábrázolásra, a repetitivitás, a hulladékok, maradékok, semleges zónák terébe való beszorítottság, az időtlenség ünneplésére, mert ami-

kor egy Antonioni nyúl a tárgyhoz, ott a buja, vidám, felhőtlen, sőt fellinis életöröm még a legsivárabb tájon, és az unalomra különösen képes Sade márkí legpperverzebb ötletének Pasolini által való megfilmesítésén is átüt, átszivárog, az olasz kisvárosokban és nagyvárosokban az egészséges délutáni szieszta, egy éneklő kőműves lehetetlenné teszi az unalom tiszta megvalósulását.

2.

Az unalom engem sohasem riasztott, hiába ijesztgettek vele, mint valami mumussal, hiába mondták, hogy okos ember nem tud unatkozni, engem már három-négy éves koromban is az eufóriához hasonló állapotba ringatott: a magyarázat nélküli dolgok szemléletébe, az ismétlés, a körkörös gondolkodás korán kedvenc habitusommá vált. Ellentmondani látszik ennek az azóta tapasztalható szüntelen tevékenységem, de szó sincs arról, hogy az unalom elől menekülnék a tevékenységbe, szó sincs arról, hogy azért csinálnék valamit, mert nem akarok vagy nem merek unatkozni, nem, szó sincs róla: a tevékenységek, a cselekedetek az én életemben mindig szembe jönnek, nem én hajszolom őket, ők jönnek, legtöbbször véletlenül, nem én keresem őket, hanem ők keresnek engem, és én rájuk hagyatkozom.

3.

Hétéves vagyok és nem megyek haza karácsony napján, hanem a Naphegyen csellengek, látszólag egy lányt kísérek, B. Katit, mert a név megmaradt, más emlékem nem fűződik hozzá, csak a vörös haja és a szeplős arca (már ha vörös volt a haja és szeplős az arca), kísérem amerre megy, látszólag vele megyek, őt követem, valójában már akkor magányosan ballagok lefelé a hegyről, és amikor már majdnem leereszkednénk az egyik meredek lépcsőn – három különböző filozófiájú lépcsősor között választhatunk, és a lépcső kiválasztása, hazafelé az iskolából komoly döntést igényelt, meghatározta a nap értelmét, hogy a széles lépcsőt választja-e az ember, a mély lépcsőkkel mondhatni a hivatalos lépcsőt, mely fölé gesztenye- és szilfák borultak, avagy a keskeny és bizonytalanul mozgó macskakövekből rakott rozoga lépcsőt, amelyik a csatornarács mellett vezetett el, vagy pedig a teljesen fedetlen lépcsőt a tervezőház mellett, azt a lépcsőt a riddeg matematika alkotta meg, annak a korlátján illő volt lecsúszni –, akkor az én javaslatomra hirtelen visszafordulunk, pedig már alkonyodik, régesrég kijöttünk az iskolából, mindenki hazament, és mi ketten most épp megint fölfelé bandukolunk, ki tudja, hányadszor, és én beszélek, mert ez lényegében egy monológ, a válaszokra egyáltalán nem vagyok kíváncsi, mondom, nem is én kísérem őt, hanem ő kísér engem, rabulejtettem, kifej-

tem a véleményemet akármiről, és mindenről van véleményem, csak nemrég kezdtem el beszélni, hallgatom a saját hangomat, élvezem az ajkaim nyílását, csukódását, az egy külön történet, hogy megszólalok, és hogy milyen későn szólalok meg, az iskolafolyosón csellengve, de most csak úgy dől belőlem a szó. A hittanórák történetével szórakoztatom a lányt, a hittanórákra az egyik barátom kedvéért járok, nekem nem kellene, nem a templomban van, mert a pap bácsi jár be hozzánk, a tantermünkbe, délután, és én az órákon szándékosan rendetlenkedem, pimasz kérdéseket teszek föl, mint egy hétp próbás ateista, a pap bácsi arca megrándul, próbálom megfejteni a kemény kis tusrajzokat a hittankönyvben – most szembejön velünk egy kiskatona, az MTI őrségből, egy orosz kiskatona, az egyenruhájából nehéz és édes illat szivárog, én oroszul köszöntöm őt, ahogy tanítottak az iskolában, Zdrásztvujtye!, az egyetlen szó, amit tudok, ő visszaköszön vidáman, megy tovább, és mi tovább beszélgetünk a lánnyal, aki félúton fölfelé egyszer csak mégiscsak észbe kap, mikor már megint odaértünk az iskolakert kőfala mellé, amikor már ki tudja hányadik kört tettük meg, észbe kap, hogy őt már várják otthon, egyáltalán nem értem, hogy miért akar hazamenni, de engedelmesen megtorpanok, egy mondat közepén, megfordulok, valamiért hirtelen nagyon sürgős lett, olyan jó rohanni, olyan jó sietni, lélekszakadva leszáguldunk a középső lépcsőn, át a villamossíneken, alig van forgalom, a bokrok között futunk, ő búcsúzna, de én nem, nem tudok elszakadni ettől a hazanemmenéstől, ettől a bárhová-csak-haza-nem-től, és úgy döntök, hogy fölmegyek hozzájuk, hogy vendég leszek és látogatást teszek náluk, ahol még sohasem jártam. A lépcsőházuknak kemény és ellenséges szaga van, egyenest a konyhába lépünk be a sötét folyosóról, és amikor édesanyja csodálkozva kitégült szemmel megkérdezi tőlem, hogy mit keresek itt, hogy nem kellene-e már nekem is hazamennem, azt felelem, gondolkodás nélkül, *Minálunk nincs karácsony.*

A mondat azt jelenti, és látom az arcát, a konyhában, ahol senki nem kapcsolta fel a villanyt, viaszkosvásznon terítők a konyhaasztalon, látom, hogy nem érti a mondatomat, ez örömmel tölt el, nem az, hogy nem hisz nekem, hanem egyenesen megdöbben, mintha azt mondtam volna neki, hogy a szüleim tegnap este meghaltak, egyáltalán nem érti, ez valami olyasmi lehet, amibe bele se mer gondolni, én pedig meghívás nélkül leülök a hokedlire, úgy teszek, mint aki otthon van, ezzel meglepem magamat is, semmi keresnivalóm itt, mondja az anya megkeményedett arcával, mintha megronthatnám a lányát, ez különösen tetszik, hogy megfejthetetlen rejtvény lettem a számára, hogy nem ért és nem fogadja el, hogy ott maradok náluk, ott is alszok, pedig én kész lennék velük karácsonyozni, nem érzem hazugságnak, holott tudom, hogy az ellenkezője az igaz, mert igenis van otthon egy kis karácsonyfánk, és azt is pontosan tudom, hogy alatta ajándék vár, egy pakli magyarkártya, ami egyáltalán nem érdekel, de hét

évem minden meggyőző erejével tökéletesen világossá teszem az anya előtt, hogy engem ez a karácsony egyáltalán nem érint. A nő idegesen a fejét rázza, kapok egy pohár málnaszörpöt, valami titokzatos okból, mintha habozna, de telefonjuk nincs, nekünk van, nekik nincs, tulajdonképpen kézen kéne fognia és hazavinnie, de mégsem mehet el otthonról karácsonykor, én ott ülök és csacsogok, közben az apa is kijön a konyhába, valamit morog, *Menj haza, mondja, menj szépen haza.*

Mindentudóan bölintok, udvariasan búcsút veszek, néznek utánam a lépcsőházban, de az utcán pontosan az ellenkező irányba indulok el, nem felénk, addigra már szinte teljesen besötétedett, kimegyek a játszótérre, amelyik üres, és megállok a játszótér közepén.

4.

Na, most ez mágikus. Senki sincs a játszótéren, hallgatag felnőttek sietnek el a Krisztina körúton, 1959, a mozi plakátja ki van világítva, a vár alatti sétányon gázlámpák világítanak. Senki nem jön oda, senki nem szólít meg, talpam alatt kavics csikordul. Nem vagyok itt. Egyáltalán nem vagyok itt. Ez volna a létezés. Nem tudom, mennyi idő telt el így, de azt látom, már a sötétben, hogy egy haragvó isten közeledik felém, egy rosszul begombolt öltönyben rohanó férfi, egy irgalmatlanul dühös ember, aki, amint a közelembbe ér, elkapja a csuklómat, és visz, vonszol magával: most is látom a pillanatot, amikor megpillantott, harminc méterről meglátott és irtózatosan gyorsan indul el felém, pedig én nem mozdulok, nem félek tőle, érdekesnek találom, hogy így repül a téren át, ő, mint a vadász, aki nem akarja a vadat elriasztani, először még nem mutatja ki a dühét, talán fél, hogy elfutok előle, de miért futnék el? Az emlékeimben néha az apám szemszögéből látom a történéseket: ahogy ott állok, és határozottan mosolygok, imbolygok, pici pont a játszótér közepén, alig látszik, úgy teszek, mint aki tényleg nem tudta, hogy karácsony van, és mint aki nem tudja, hogy rettegő szülei hazavárják. A hinta előtt álltam sokáig, már alig látszott bárminek is a körvonala, csak az az energiagubanc, ami az apám volt, az villant, mintha láttam volna, ahogy kilép a házunk kapuján, minálunk nincs karácsony, gondoltam elégedetten, mintha egy csodálatos felfedezést tettem volna azal, hogy kimondtam, ha nincs minálunk karácsony, akkor szabad vagyok, ebben a csöndben, ebben a hirtelen leszálló decemberi estében, amiben semmi dolgom, semmi, semmi.

5.

A hamisság is hamis, mondja a haldokló, végtelen sokáig tart, amíg kimondja, amíg megtalálja a szavakat, egy gerezd paradicsomot szív ki az ajkával, ez már a huszadik napon történik, amikor már nem szabadna semminek történnie, a harmadik napon elbúcsúztunk már, de most a végtelenbe tartunk, valami, ami tovább tud fokozódni, holott már nem volna szabad fokozódnia, valami, ami egyre nagyobb, holott egyre fogy. Számokat motyog, ugrál a számok között, számlál valamit, a test visszakérdez, állandóan visszakérdez, miért is van *itt* még, miért is kell *itt* lennie, szeme a gipszstukkós mennyezetre tapad, csillog halványan, mellkasa süllyed és emelkedik, süllyed és emelkedik.